

Перша дипломатична акція УНР — Берестейська угода

Народився 13 квітня 1946 р. в м. Селідово на Донеччині. Закінчив історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1970). Працював на викладацькій роботі, старшим науковим співробітником Інституту історії партії, завідуючим відділом Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Доктор історичних наук, професор. Опублікував понад 300 наукових праць, з них 8 монографій з проблем суспільно-політичного, національно-визвольного руху в Україні перших десятиліть ХХ ст., геналогії української ідеї, національного державотворення. Лауреат премії ім. М. Костомарова НАН України за монографію «Українська революція. Концепція та історіографія».

Сталося так, що з перших днів свого існування Українська Народна Республіка потрапила в епіцентр світової політики, стала одним з найпритягальніших об'єктів міжнародної дипломатії. Підвищений інтерес до України поспішили виявити не лише країни Антанти, а й Четверного союзу. Розпочавши переговори в Бересті з Радянською Росією, Німеччина й Австро-Угорщина пильно стежили за розвитком подій в національних регіонах свого партнера. Протидія встановленню там влади рад, факти конфронтації з петроградським урядом послужили підставою для того, щоб спробувати обмежити прерогативи російської делегації, змусити її згодитися представляти не країну в колишніх імперських рамках, а виключивши з неї Польщу, Україну, Білорусію і Прибалтику. Почасти це впливало з давніх стратегічних задумів, з якими Німеччина та Австро-Угорщина розв'язували світову війну, почасти з оцінки ситуації в Росії, яка уявлялася критичною, сприятливою для тиску на РНК. Однак представники Радянської Росії на переговорах, рахуючись з реальним фактом відроджуваної польсь-

кої державності згоджувалися на вилучення з-під свого впливу і, відповідно, меж відстоюваних інтересів лише однієї Польщі¹.

Тоді країни центральноєвропейських держав звернулися безпосередньо до керівництва нових національно-державних і територіально-адміністративних утворень на теренах Росії, в тому числі й УНР, з пропозицією надіслати своїх представників для участі в Берестейській конференції. Незважаючи на те, що Центральна Рада і Генеральний Секретаріат на той час не раз уже заявляли про намір брати самостійну участь в міжнародному житті, а не через посередництво Радянської Росії, начебто сигналізували тим самим про готовність взяти участь і в мирній конференції², позитивно відреагували на ініціативи, що виходили з Берестя і привели до укладення 28 листопада у Фокшанах перемир'я між командуванням Румунського фронту та урядом Румунії (акція була узгоджена з країнами Антанти) з німецько-австрійським блоком³, остаточне рішення далось нелегко. Зокрема, усвідомлювалося, що для повноцінної участі в переговорах треба мати не лише формальну, а й юридичну державну самостійність. Незборонна ж інерція політичного мислення, незнищенна віра в федералістичні ідеали не дозволяли зважитися на оперативний рішучий крок. Теплилась надія й на замирення з більшовиками, з РНК — адже двостороння дипломатична активність не знижувалася. Водночас немало бентежило те, що центральноєвропейські держави також добре розуміли складність ситуації і з перших же контактів почали тиснути на Київ, щоб він уконституював самостійність УНР. Спочатку це викликало опір частини українського проводу. Так, на засіданні Генерального Секретаріату 26 грудня 1917 р. О.Шульгин говорив, що «незалежність нам підсовують німці і тому їй не треба оповіщати», пропонував «помиритися з більшовиками»⁴. А прибічникам негайного оголошення самостійності генеральний секретар відповідав: «...Німці признають незалежність України, але за це виторгують собі всі економічні впливи. З німецького боку насувається на нас велика небезпека. Треба спертися на всі живі сили Росії — нові республіки. Самостійність настрою мас не піднімає і армії нам не утворить. А одночасно прийдеться вести дужчу війну з Росією; в цій війні треба буде опертися на Германію, на її військову силу, а в результаті Україна буде окупірована Германією...»⁵.

Отже, принаймні частина лідерів Української революції, а серед них і Голова Генерального Секретаріату — В.Винниченко та й певною мірою Голова Центральної Ради М.Грушевський реалістично бачили перспективу, яка чекала народ, націю, республіку. І якщо робили відповідальний вибір, то це зовсім не означає, що вони були впевнені у правильності здійснюваних кроків, але альтернативи не знаходили, чи не могли її реалізувати.

Неважко було передбачити, що можливості для маневрів на переговорах у делегації УНР буде небагато. Та й відповідних потребам моменту кандидатів до делегації в силу природних причин (повної відсутності дипломатів бодай з якимось фаховим досвідом, необхідною освітою) знайти було неможливо. Тому на переговори було відправлено здебільшого дуже молодих людей: В.Голубовичу (голові делегації) було 32 роки, М.Левицькому — 37, М.Любинському — 26, М.Полозу (Полозову) — 27, Є.Севрюку — 24 роки. Не дивно, що, попри всі їх потенційні особисті якості, на момент Берестейської конференції, вони об'єктивно були малопідготовленими до прямого зіткнення, жорсткого протиборства з грандами європейської дипломатії. Певною мірою це компенсувалося тим, що членів делегації двічі консультував М.Грушевський, який як вчений не лише досить чітко науково прогнозував поведінку всіх суб'єктів переговорного процесу, але й найбільш ґрунтовно й тонко розумівся на суто українських проблемах, національних інтуїціях, ймовірних шляхах їх реалізації.

З першого ж дня участі посланців УНР у Берестейських переговорах виникли ускладнення. Якщо Л.Троцький відразу ж 28 грудня 1917 р. заявив, що російське представництво «не бачить жодної перешкоди до участі української делегації» в мирних переговорах⁶, то західні дипломати розпочали дискусію щодо статусу репрезентантів Києва — чи вона самостійна делегація, чи складова радянської⁷. Однак, коли Л.Троцький дізнався, що поза офіційними засіданнями відбуваються таємні контакти українців з німцями та австрійцями, він вдарив на сполох і почав інтенсивні консультації по прямому дроту з Петроградом щодо необхідності кореляції ним же офіційно заявленої позиції. Об'єктивно цього вимагало і рішення Народного Секретаріату УСРР про направлення до Берестя Ю.Медведева, В.Затонського і В.Шахрая, які мали представляти Ук-

раїну на переговорах у складі єдиної російської делегації. Оскільки ж Л.Троцький у притаманній його натурі схильності до інтриганства вів власну гру, по суті ігноруючи урядові інструкції, В.Ленін і Й.Сталін викликали його до Петрограда. Заява Л.Троцького про бажання влаштувати паузу у роботі конференції була охоче підтримана представниками інших делегацій — у всіх на той час нагромадилось немало питань для погодження із власними урядами.

В особливій нагоді перерва стала і українській делегації. Справа в тому, що в процесі переговорів дедалі жорсткіше виявлялася, так би мовити, «протокольна» позиція країн Четвертого союзу: вони не згоджувались укласти договір з утворенням, яке мало дуже розмитий статус і неясні перспективи — вийде чи не вийде до неіснуючої на той момент федерації чи досягне самостійності тощо. І це не було лише дотриманням формального боку справи, традицій міжнародного життя. Німеччина й Австро-Угорщина поводитися дуже прагматично: вони намагалися створити найсприятливіші умови для досягнення власних інтересів, передусім матеріальних, на «законних підставах». Дивилися вони й у майбутнє, прагнучи, забезпечити наперед вигоди свого міжнародного становища в повоєнній розстановці сил в Європі.

Досвідчені дипломати в даному разі відкидали специфічний для міжнародного діалогу стиль і вимагали розв'язати питання про самостійність України. Так, німецький генерал М.Гофман «казав українським делегатам, що коли вони хочуть мати формальне право заключити мир незалежно від того, чи заключить його Сівітська Росія, то український уряд мусить формально проголосити повну самостійність Української Республіки»⁸.

Не випадково, між доповіддю делегації в Малій Раді і остаточним рішенням про необхідність Четвертого Універсалу був прямий логічний зв'язок (хоч і вичерпувати проблему державницького статусу України на підставі дії лише одного чинника не варто — вона була значно багатоаспектнішою і складнішою⁹). В тому ж ключі — нагальної потреби вести незалежну, самостійну зовнішню політику витримана й «Відозва Генерального Секретаріату до народу України про мирні переговори» від 8 січня 1918 р.¹⁰ Завданням негайного укладення мирного договору як першочерговим аргументом мотивував необхідність

ухвалення Універсалу і Голова Центральної Ради М.Грушевський, коли представляв документ Малій Раді 11 січня 1918 р.¹¹.

Оголошення Української Народної Республіки «самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу»¹² стало надзвичайно важливою віхою національного державотворення, відкривало перед нацією якісно нові горизонти на міжнародній арені. В Четвертому Універсалі заявлялося: «Зо всіма сусідніми державами, як то Росія, Польща, Австрія, Румунія, Туреччина та інші, ми хочемо жити в згоді й приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя самостійної Української Республіки»¹³.

Однак, закріплення в найвищому державницькому акті нового статусу УНР сталося в той момент, коли вона в буквальному розумінні слова була за крок від загибелі. На Київ наступали спільні війська Радянської України і Радянської Росії і дуже швидко з'ясувалося, що чинити їм ефективний опір просто нікому.

Тому паралельно з подіями в Києві під час перебування Л.Троцького у Петрограді було вирішено спробувати домогтися усунення делегації Центральної Ради від переговорів у Бересті, а натомість домовитись із західними партнерами про участь у конференції делегації Радянської України. Звичайно, було зрозуміло, що без ускладнень здійснити цей план буде неможливо через очевидну його не вигідність для країн Четверного союзу. Проте, розрахунок базувався на тому, що вони змушені будуть поставлені перед реаліями — повсюдним поширенням влади Рад і звуженням до мінімуму впливу Центральної Ради з явною перспективою її зникнення з політичної арени взагалі.

Природно, що з відновленням роботи конференції в Бресті Л.Троцький, А.Іоффе, Ю.Медведев та й інші радянські представники цілеспрямовано, хоч і з застосуванням дипломатичних прийомів, хитрощів, прагнули реалізувати намічений РНК план: висували різні умови, застереження, — делегація УНР мала підписати угоди, які будуть погоджені чи то з урядом Росії, чи то з радянською делегацією, а західним дипломатам доводили, що підписувати мир з Центральною Радою — означає мати справу з «учорашнім днем», оскільки влада Генерального Секретаріату в Україні фактично не існує і Центральні

держави ризикують в очах всього світу опинитися в смішному становищі тощо¹⁴.

Однак молоді посланці УНР виявили неабияку стійкість, методично відкидаючи всілякі домагання російського наркома і його колег, спростовуючи їх аргументи.

Не менша витримка, принциповість і послідовність знадобились і в стосунках з німецькою та австро-угорською делегаціями. Їх прагнення укласти мир з Україною зумовлювалося не лише неможливістю подальшого ведення війни (практично всі можливі ресурси на той час було вичерпано), а й пекучою потребою одержати хліб, продовольство, без яких вибухонебезпечна ситуація, що склалася, обіцяла досить швидко досягти критичної межі. Для М.Грушевського — єдиного державного діяча, що інструктував мирну делегацію, було ясно, що за таких обставин вправні дипломати центральноєвропейських держав шукатимуть можливості досягти таких угод, за яких відверто слабку у воєнно-політичному відношенні УНР можна буде змусити «заплатити» за мир своїми сировинно-продовольчими ресурсами. Однак і українці мають скористатися зі скрути, в яку потрапили уряди Німеччини і, особливо, Австро-Угорщини для досягнення давніх українських територіальних домагань: з'єднання з матірною Україною її західних теренів.

О.Севрюк згадував пізніше про розмову з М.Грушевським напередодні від'їзду до Берестя: «...Говорили про Чорне море, про економічні інтереси України та про українські землі, про Холмщину, Підляшшя, Буковину, Закарпатську Україну, ну, й, розуміється, про Східну Галичину. Інтереси цих українських земель мали ми твердо боронити, але зв'язку жодного зі Східною Галичиною ні Ц. Рада, ні ми не мали; незручно і тяжко було говорити відносно Сх. Галичини за спиною її представників і без жодного з ними контакту. «Але ви там вже викрутитесь й зробите якнайкраще для наших інтересів» — виправляли нас в дорогу такими словами в Києві»¹⁵.

Перспективи реалізації українських задумів виглядали непростими. Ще з кінця 1916 р. в Австро-Угорщині (у порозумінні з Німеччиною) було взято курс на відновлення Польської держави з планами включення до складу останньої більшості з перелічених українських територій, передусім — Східної Галичини. При конкретно-історичному розкладі сил на початок 1918 р. можна було сподіватися, що українські дома-

гання підтримають німці, щоб зайвий раз довести свою першість у союзі з австрійцями. А останні перед загрозою голоду, що насувався можуть відступитися від своїх симпатій і обіцянок полякам, лише б хоч якось вийти з продовольчої кризи (звичайно, зторгувавшись з українцями).

Варто сказати, що проводирі українського руху в Австро-Угорщині (Українська Парламентарна Репрезентація і Народний Комітет) поводитися дещо двозначно. З одного боку, вони постійно заявляли про бажання воз'єднання двох гілок українського народу, а з іншого — самі ж доводили малореальність здійснення таких прагнень найближчим часом і згодні були на культурно-національну автономію українців у складі Австро-Угорщини (стара ідея «коронного краю»)¹⁶. Тому М.Грушевський особливо докладно визначивши лінію майбутнього кордону між Польщею і Україною на північному сході («дбаючи за кожне містечко, за кожне село з українським населенням»), вважав, що за непоступливості Австро-Угорщини врешті можна буде, використавши всі можливості на переговорах, згодитись і на поміркованіший варіант¹⁷.

Під час другого інструктажу членів делегації, коли вони перебували в Києві, за словами О.Севрюка, «проф. Грушевський жалкував, що нам, правдоподібно не вдасться включити до України деяких, незначних частин Підляшша, про що Гофман не хотів нічого й чути з стратегічних причин, і погодився, що мир може бути заключений при умові створення зі Східної Галичини та північної Буковини австрійського коронного краю»¹⁸.

Однак з перших же контактів (як офіційних, так і приватних) австро-німецька сторона чи то з обуренням, чи то з глумом відкидала українські пропозиції, гордовито заявляючи, що не допустить втручання у свої внутрішні справи, нізачо не згодиться на «територіальні аспекти» і ніяких розмов про Карпатську («Угорську») Русь (Закарпаття) й чути не хотіла. Вона категорично протестувала проти пропозицій референдуму в Галичині й Буковині, щоб з'ясувати настрої населення щодо самовизначення цих регіонів. Визнання незалежної УНР ставилося у пряму залежність від згоди України на кордон, який існував між Росією і Австро-Угорщиною на початок світової війни¹⁹.

Однак віденський і берлінський уряди дедалі настійніше вимагали від дипломатів без хліба з конференції не повертатись. Українські ж делегати, хоч і самі представляли країну, що опи-

нилася у вкрай критичному стані, отримували інформацію про ситуацію в центральних державах і наполягали на своєму.

Тоді, підтвердивши 18 січня 1918 р. спеціальною заявою поновлення делегації Центральної Ради і офіційно визнавши УНР як незалежну державу, що має права на самостійне укладення міжнародних договорів, австро-німецька сторона на сепаратній нараді з українськими представниками вчинила на них безпрецедентний тиск. Міністр закордонних справ Австро-Угорщини О.Чернін від імені обох держав наголосив, що уряд УНР перебуває в безнадійному стані, а тому слід негайно підписати підготовлений проект договору. В ньому містилися лише три позиції: загальна констатація завершення стану війни; намір встановлення дипломатичних і консульських відносин між центральними державами й Українською Народною Республікою; зобов'язання УНР доставити центральним державам 1 млн. тон збіжжя та інших харчових продуктів. Всі інші питання відкладалися до пізнішого спеціального погодження між урядами²⁰.

Видатний український дипломат і політик Д.Дорошенко так оцінив демарш західних партнерів: «Це був диктат, проба нервів українських делегатів»²¹. Однак вони виявили витримку і самовладання.

Наступного дня українські дипломати запропонували свій контрпроект. В ньому було теж три пункти: кордон в Холмщині пролягає за етнографічним принципом (у прямій відповідності з інструкціями М.Грушевського); зобов'язання УНР надати центральним державам збіжжя і сировину має бути зафіксоване окремою додатковою угодою; зобов'язання Австро-Угорщини провести на етнографічній підставі поділ Галичини на Західну і Східну і утворити зі Східної Галичини й Буковини коронний край (щодо цього мала бути ухвалена окрема таємна угода)²².

Після офіційного ознайомлення партнерів з цими умовами керівники австро-угорської і німецької делегації О.Чернін і Р.Кюльман терміново виїхали до Берліна, де було влаштовано широку нараду урядовців обох держав. На ній остаточно було вирішено «за всяку ціну заключити з Україною мир і дати їй оружну допомогу, якщо вона сама її попросить»²³. По суті було одержано принципову згоду на варіант угоди, контури якої запропонувала українська делегація.

Однак часу на адекватне реагування на підсумковий документ практично не було: з України приходили повідомлення тривожніші одне за інше. Навколо них весь час зчиняв галас Л.Троцький. Його неоднаразові заяви про падіння Києва й Центральної Ради раз-у-раз спростовувалися українськими делегатами. Нарком закордонних справ Радянської Росії до останнього моменту намагався перешкодити сепаратним переговорам між Україною та австро-німецьким блоком. Вже 27 січня 1918 р. він сповіщав по прямому дроту:

«Петроград. Смольний. Леніну.

Договір з Радою готовий. Підписання його можна чекати з години на годину. Лише точні і перевірені дані, що Київ в руках Радянської влади могли б зашкодити цьому. Дайте знати на Україну, що підписання договору забезпечить центральним державам можливість постійно втручатись в долі України. Лише негайне і остаточне знищення Ради може зірвати змову проти українського народу. Троцький.»²⁴.

І хоча 27 січня народний секретар УСРР М.Скрипник направив Л.Троцькому повідомлення про взяття Києва, а наступного дня урядова телеграма про перемогу влади Рад в Україні і переїзд до Києва Народного Секретаріату надійшла до Петрограда, Берліна, Відня, Будапешта, Берестя, для ходу і підсумків переговорів вона вже нічого не означала.

Українська делегація ще до полудня 26 січня через спеціального кур'єра мала точні відомості, що Центральна Рада напередодні залишила Київ, однак утаємничила інформацію до підписання договору, яке відбулося вночі 27 січня. Важко повірити, щоб за тогочасних обставин і країни Четверного союзу перебували в інформаційному вакуумі, не знали про падіння Києва. А можливо, їх більше турбувало зовсім інше — як з найбільшою вигодою скористатись із ситуації. І це їм вдалося якщо і не в абсолютно максимальному обсязі, то, принаймні, у варіанті, якому можна знайти багато аналогів в історії дипломатії.

Уже 27 січня 1918 р. граф О.Чернін відправив до Відня доносення надзвичайної ваги, в якому передано не лише новий зміст досягнутих з Українською Народною Республікою угод, але й смислову розшифровку формул та їх комбінацій, розгадати далекосяжні наслідки реалізації яких українським делегатам було дуже непросто. В документі говорилося:

«Підписаний сьогодні в 2 години ранку мировий договір між союзними державами з одного боку і Українською Народною Республікою з другого, містить в загальних рисах такі умови: границя між Монархією й Укр. Народною Республікою залишається та сама, що була між Монархією й Росією. Що до Польщі дістає Україна границю, яка в деталях буде установлена допіру змішаною комісією «згідно з етнографічними відносинами і з оглядом на бажання населення», і яка взагалі йтиме від Тарнограду до Білгорода і далі вдовж західної межі Холмської губернії. При цім подумано, що західна частина Холмщини, яка переважно є польська, лишиться при Польщі, східна ж, яка є українська, має припасти Україні. Через відповідне представлення цієї думки перед громадянством буде спробовано заспокоїти теперішнє схвилювання польських кругів відкликом до цієї засади, що спірається на праві народів на самоозначення. Додаткова умова: І. Евакуація окупованих областей Укр. Нар. Республіки, одже головнo Волині й Холмщини. Хоча має наступити «безпроволочно» після ратифікації мирового договору, але переведення цієї евакуації доручається комісії, яка по мовчазній згоді переводитиме цю евакуацію в пізнішому часі і поступнево. Ця угода дає нам змогу відкладати евакуацію на який схочемо час, Україна сама бажає, щоб окупація продовжилась ще довший час, бо вона не в силі перейняти на себе організацію краю.

Кошти війни і воєнне відшкодування відпадають з обох боків.

За-для торговельних зносин утворюється такий режим: аж до 31 липня с.р. обмінюються держави почвірного союзу і Укр. Нар. Республіка цілою надвишкою сільсько-господарських продуктів і індустріальних виробів. Ці надвишки мають бути установлені негайно після підписання миру комісією, яка зійдеться в Києві. Ця комісія установить також негайно спосіб доставки і транспорту.

II. В протоколі, який має бути держаний в таємниці, задокументовано, що Україна посідає надвишку збіжжя що найменше в один мільйон тонн, яку вона має дати до розпорядження центральним державам, і що ми маємо допомогти в організації транспорту, при чім подумано про дуже далеко йдучу поміч через виставлення військового й технічного персоналу, так що постачання має опинитись в наших руках. В цьому таємному про-

токолі зазначено, що ми тільки тоді готові будемо ратифікувати договір, коли ця київська комісія винесе детальні постанови в зазначеному змислі. Після 31 липня протягом 6 місяців по заключенні загального миру є в силі і загальних рисах наш старий торговельний договір з Росією. Для часів після цього періоду має бути заключений новий договір.

III. В одному великому додатковому договорі, який ще не підписаний, хоч уже готовий і буде підписаний цими днями, будуть урегульовані всі адміністраційні, юридичні та інші деталі. Важним серед цих умов є, що поворот коштів за удержання полонених взаємно скасований, але натомість приватні особи в запіллі можуть доходити відшкодування за свої утрати.

IV. В звязку з цілим отсим мировим договором стоїть таємна декларація, якою обмінялися лиш я та українські делегати; в ній ми говоримо, що майбутні приязні відносини будуть скріплені тим, що польська, німецька і жидівська меншости на Україні та українське населення Австрії будуть забезпечені в їх культурному й національному розвою. Я зі свого боку приймаю до відома, що Україна вже видала закони в цім змислі; українські делегати приймають до відома, що Його Цісарська й Королевська Апостольська Величність при вступі на престол і в тронній промові приобіцяв розбудову вже існуючих в Австрії установ і що австрійське правительство після цього постановило не пізніше 20 липня с. року внести законопроект, згідно з яким «частини східної Галичини з переважаючим українським населенням мають бути відлучені від королівства Галичини і злучені з Буковиною в один коронний край», та що «австрійське правительство всіма способами, які стоять до його розпорядимости, буде старатись, щоб цей законопроект дістав силу закону». В кінцевому розділі оголошується, що ця декларація має держатися в таємниці і що вона тратить силу, як що Україна не виконає котроїсь з умов договору. Тим способом створення нового коронного краю, який складався б з східної Галичини й Буковини, звязане з умовою, що Україна дасть до розпорядження центральних держав до 31 липня один мільйон збіжжа.

Я прошу Вашу Ексцеленцію повідомити про це Його Ц. і К. Апостольську Величність і обох міністрів-президентів і особливо підкреслити, що мої міркування що до умови про східну Галичину являються виключно персональними і мають триматися

в абсолютній таємниці. Текст договору і декларації будуть вислані з курером, як тільки будуть готові копії»²⁵.

Якщо дипломатичну мову перекладати на безжально-об'єктивні оцінки, то незаперечним є те, що безвихідним становищем проводу УНР новоявлені партнери скористалися спритно і сповна. Кожне положення підсумкових документів обумовлювалося такою безліччю застережень, що за реалістичного погляду на них ставало зрозумілим: або ж Україна сплачувала неадекватну ціну за обіцяну допомогу, або її просто брутально, принизливо ошукували, як це було, наприклад, з абсолютно нездійсненними умовами, за яких на користь УНР начебто вирішувалися питання про Холмщину, Підляшшя та Східну Галичину.

Незапечерним є і те, що якби Німеччина та Австро-Угорщина не одержали очевидного економічного зиску, що давав змогу зняти внутрішнє напруження в цих голодуючих країнах, то навряд чи держави Четверного союзу взагалі підписали б будь-яку угоду з УНР.

Основний текст договору засвідчував завершення стану війни між Українською Народною Республікою з одного боку, і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією, Османською імперією з іншого, а також їх бажання жити в мирі і дружбі. Сторони відмовилися від взаємних територіальних та матеріальних претензій, обмінювалися військовополоненими, зобов'язувалися налагодити економічні взаємовідносини²⁶.

Договір, підписаний представниками УНР з центральними державами, був актом геополітичного масштабу і клав край кривавому безумству на велетенських просторах з десятками мільйонів населення. На дипломатичному фронті досягалося одне із стратегічних завдань Української революції. Це досягнення було цілком співзвучним жаданням народів воюючих країн. Водночас патріотично-демократичні сили одержували ще один шанс продовжити вже при вирішальній підтримці зовнішньополітичного чинника процес українського державотворення, національного відродження. Однак австрійсько-німецька сторона під різними приводами буквально відібрала в українських дипломатів єдиний екземпляр таємного договору про Галичину, передала його на зберігання міністерству закордонних справ Німеччини, обопільно домовившись, що в разі недотримання Україною умов постачання хліба (а в те, що їх

можна взагалі виконати, міг вірити лише абсолютно позбавлений реалізму політик) автоматично втратять силу всі домовленості. Шляхом відвертого, цинічного шантажу австрійці домоглися істотного перегляду таємної угоди про Холмщину на користь поляків, не особливо переймаючись грубим порушенням науково-етнографічного принципу, і не полишаючи настійних спроб взагалі «законно похоронити» всю угоду в частині взятих перед українцями зобов'язань.

Далеко не у всьому коректною виявилася конкретизація положень економічного договору: вони йшли незмінно на грані зриву, оскільки західні делегації відверто домагалися односторонніх вигод. Всіляко ухиляючись від точної фіксації своїх зобов'язань, вони, істотно зменшуючи обсяги можливого імпорту в Україну, домогалися від української сторони підписання, а потім і виконання умов, які були заздалегідь непропорційними, програвшими, в кінцевому підсумку, навіть, згубними для української економіки, а в принципі — часто просто нереальними. Для досягнення мети австро-німецька сторона не зупинялася перед безпардонною ревізією і фальсифікацією «великого договору», підписаного в Бересті 27 січня 1918 р.²⁷. Недалеким від істини був А.Денікін, який вважав, що в основу своєї економічної політики Німеччина поклала принцип «...для даного моменту — викачування з України по можливості найбільшої кількості сировини, для чого був заборонений чи ускладнений товарообмін з сусідами, навіть з окупованою німцями Білорусією; на майбутнє — захоплення українського ринку і торгівлі, оволодіння чи підлив української промисловості і штучне утворення сильної заборгованості України»²⁸.

Ще в ході конференції розвіялися надії на примноження українських збройних сил за рахунок формувань з військовополонених, що потрапили до німецьких та австро-угорських таборів. На відповідні прохання представники урядів центральноєвропейських держав відповіли по-суті відмовою. Посилаючись на технічні труднощі передислокації українських військ для передачі їх під начало Центральної Ради, вони натомість вимагали походу в Україну власних регулярних збройних сил. Делегація УНР намагалася після відповідних консультацій з урядом, який вже перебував у Житомирі, домовитися, щоб німецькі війська дислокувалися лише вздовж лінії північного кордону України. Та, маючи реальну силу, австро-німецька сторона не стільки до-

мовлялася, скільки диктувала свої умови. І тому без особливих труднощів, скориставшись з безпорадності Центральної Ради, провела такі рішення, згідно з якими збройні сили Австро-Угорщини і Німеччини мали просунутись углиб України як гарант дотримання інших положень договору. Власне, навіть текст відповідного документа — звернення Центральної Ради до урядів Німеччини й Австро-Угорщини виробила німецька сторона, а українському представнику — М.Любинському нічого не залишалось, як підписати чужий текст²⁹. Д. Дорошенко наводить переконливі аргументи на користь висновку, що «сама збройна інтервенція... була вже наперед вирішена в Берліні ще перед підписанням мирового договору»³⁰. І, не чекаючи, доки українські верхи переконують власні маси у доцільності окупації, почали 18 лютого 1918 р., за словами В.Винниченка, «військовий променад по Україні». Приблизно 25-тисячне більшовицьке військо не могло розраховувати на скільки-небудь серйозний опір блискуче організованим і озброєним австро-німецьким арміям, що досягали 500 тис. чоловік. У квітні радянська влада на всій території України була знищена. Відновлювалася влада Центральної Ради.

Однак між окупаційною адміністрацією і соціалістично орієнтованим українським політичним проводом досить швидко виникли серйозні суперечності, що почали інтенсивно переростати в конфлікти. Німці й австрійці на кожному кроці переконувалися, що Центральна Рада не лише не допомагає їм реалізувати основну мету їх присутності в Україні — постачання хліба, а й заважає цьому.

Так, у досить великому за обсягом рефераті про австро-німецьку політику в Україні, підготовленому співробітниками міністерства закордонних справ Німеччини, міститься чимало цинічних міркувань і висновків, однак у цілому документ дуже близький до правдивого відтворення ситуації: «Щоб Рада через свої власні органи могла забезпечити доставку і транспорт продуктів, це річ зовсім виключена, бо вона зовсім не має правильної і певно працюючої організації. І це не може швидко перемінитися, бо Рада не має ні грошей, ні справного виконавчого апарату (військо, жандармерія, суд, поліція) в своїм розпорядженні і ми не можемо цієї недостатчі заступити, як довго не закликаємо сюди нових сил і взагалі не вийдемо за межі чисто військової окупації».

Поперед усього Раді стоїть поперек дороги її власний програм. Провідна думка соціал-революційної партії — це скасування приватної власності, конфіскація всіх приватних маєтків на користь держави з одного боку і рівночасно претензії до держави з боку кожної окремої одиниці на рівне їй вистарчаюче забезпечення — з другого боку. В результаті, натурально, повний застій всякої продукційної господарської діяльності»³¹.

Не дивно, що австро-німецькі військові власті, відверто зневажаючи чинну українську владу, стали на шлях її зміни. Це привело до державного перевороту 29 квітня 1918 р., ліквідації УНР і приходу до влади гетьмана П.Скоропадського³².

Отже, перша широкомасштабна зовнішньополітична акція Української Народної Республіки — участь в Берестейській мирній конференції — ознаменувалася перетворенням щойно відродженої національної держави на повноправного суб'єкта міжнародних відносин, практично миттєвим європейським визнанням. Однак, досягнутий на конференції успіх — укладення мирного договору — надав такої зловісної ролі зовнішньополітичному чиннику, що саме він став вирішальним у загибелі тієї ж держави, перервав республікансько-демократичний етап Української революції, поставив народ, націю перед необхідністю подолання нових випробувань.

---

¹ Див. Держалюк М. Берестейський мир і Україна // Пам'ять століть. — 1998. — № 1. — С. 42.

² Див.: Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. — У 2-х томах. — Т.2. — К., 1997. — С. 13, 18.

³ Там само. — С. 13, 338.

⁴ Там само. — С. 68.

⁵ Там само. — С. 70.

⁶ Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917—1920. — Т.2. — Прага, 1921. — С. 99.

⁷ Дорошенко Д. Історія України. 1917—1923 рр. — Т.1. — Ужгород, 1932. — С. 297—299.

⁸ Там само. — С. 300.

⁹ Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис. — К., 1999. — С. 403—447.

¹⁰ Українська Центральна Рада. — С. 97—98.

¹¹ Там само. — С. 101.

- ¹² Там само. — С. 102.
- ¹³ Там само.
- ¹⁴ Троцкий Л. Моя жизнь. — С. 362—363.
- ¹⁵ Цит. за: Симоненко р.Г. Брест. Двобій війни і миру. — К., 1988. — С. 186.
- ¹⁶ Див.: Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни (1914—1918 рр.). — Львів, 1930. — С. 567, 654, 700—702.
- ¹⁷ Див.: Дорошенко Д. Назв. праця. — С.296.
- ¹⁸ Берестейський мир. З нагоди 10-х роковин 9.II.1918—9.II.1928. Спомини та матеріали. — Львів—Київ, 1928. — С. 155—156.
- ¹⁹ Див.: Держалюк М. Назв. праця. — С.49.
- ²⁰ Берестейський мир. — С. 119.
- ²¹ Дорошенко Д. Назв. праця. — С. 314.
- ²² Там само. — С. 315.
- ²³ Там само.
- ²⁴ Російський центр зберігання і використання документів новітньої історії. Справи загального відділу НКЗС. — Спр. 5098.
- ²⁵ Цит. за: Дорошенко Д. Назв. праця. — С. 317—319.
- ²⁶ Див.: Українська Центральна Рада. — Т.2. — С. 137—139 та ін.
- ²⁷ Див.: Притуляк А.А. Економічний договір УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною 1918 р. // Український історичний журнал. — 1997. — № 1. — С. 62—71.
- ²⁸ Деникин А.И. Гетьманство й Директория на Украине // Революция на Украине: по мемуарам белых. — М. — Л., 1930. — С. 137.
- ²⁹ Дорошенко Д. Назв.праця. — С. 333.
- ³⁰ Там само.
- ³¹ Цт. за: Дорошенко. Історія України. 1917—1923 рр. — Ужгород, 1932. — С. 11.
- ³² Див. Солдатенко В.Ф. Назв.праця. — С. 448—469.

